

AmbEDK

Platforma ambasádorov a ambasádoriek
európskej demokratickej kultúry

IDEOTÉKA ALEBO AKO SA VYZNAŤ V PÔVODE IDEOVEJ RÔZNORODOSTI POLITICKÝCH SKUPÍN EURÓPSKEHO PARLAMENTU

DAGMAR HORNÁ

Ideotéka je jedným z výstupov projektu financovaného z OP EVS, č. 314011L895
– Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry

IDEOTÉKA

alebo

AKO SA VYZNAŤ

v pôvode ideovej rôznorodosti politických skupín

Európskeho parlamentu

Aké (politické a iné) idey, ideály, ideológie formovali a formujú
politické strany?

A aké dnes formujú politické skupiny v Európskom parlamente, ktoré sa v ňom
združujú podľa politickej a nie štátnej príslušnosti?

Majú politické skupiny Európskeho parlamentu svoju identitu?

Je potrebné sa v nej vyznať, ak ideme voliť
poslancov a poslankyne Európskeho parlamentu?

Súvisia (politické a iné) idey, ideály, ideológie s európskymi politikami?

Aké politiky Európskej únie urobia náš život lepším?

Aké idey, ideály, hodnoty alebo ideológiu
vedome alebo nevedome vyznávate?

Otestujte sa!

Tento text vychádza z českého prekladu štvrtého vydania populárnej učebnice britského politológa Andrewa Heywooda pod názvom Politické ideologie¹, ktorá sa u nás používa od roku 2008. Autor pripravil už jej šieste vydanie (2017), avšak, ako ani vydanie piate, zatiaľ nie je preložené do českého ani slovenského jazyka.

Text vybrala, z českého do slovenského jazyka preložila a upravila Dagmar Horná.² Aktuálne má poslúžiť čitateľkám a čitateľom na stredných školách v SR pri ich príprave na simulované

¹ HEYWOOD, Andrew (2008) Politické ideologie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., preložil Zdeněk Masopust.

Viac o autorovi a jeho dielach: <https://andrewheywood.jimdo.com/>

² Dagmar Horná, politologička; špecializácia: politické myslenie, politické ideológie, ľudské práva; aktuálne pôsobí v projektoch: Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry, Ambasádorská škola Európskeho parlamentu, Olympiáda ľudských práv; kontakt: dagmar.horna@gmail.com.

eurovoľby 2019³, ale, môže na školách zotrvať v rámci väčšieho udomácnenia a prehĺbenia európskej dimenzie vo vzdelávaní. Vybrané tabuľkové texty (farebne odlišené) doplnila zostavovateľka tohto materiálu o Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu. Môžu byť dobrým dôvodom na to, aby tak učiteľské osobnosti ako aj študujúci mladí ľudia kriticky pristupovali k približne 10-ročnému Heywoodovmu textu, vyhľadávali novšie zdroje, novšie zistenia, súvisiacu odbornú literatúru a zamerali sa tiež na aktuálny diskurz. Podnety možno rozširovať, dotvárať v procese diskusií a ďalšieho štúdia.

Redakčné poznámky: zostavovateľka tohto materiálu upravila tabuľkové texty/výňatky pôvodného českého textu publikácie do rodovo korektného resp. neutrálneho jazyka, nakoľko v českom preklade z roku 2008 nebol prítomný. Ak sa napr. v texte originálnych tabuliek hovorí o liberáloch, v upravených tabuľkách sa nachádza pojem liberalizmus, čím sa myslí ideový/ideologický smer so svojimi stúpenkami a stúpenkami. Niekde bolo potrebné z tohto dôvodu mierne upraviť textáciu.

V odkazoch na Heywoodov text zostavovateľka používa skratku HEYWOOD 2008/strana.

Pár slov respektíve otázok na úvod

Vieme, že sme mysliace bytosti. Vieme, že žijeme v spoločenstvách. Spoločnosti sú súčasťou štátov. Štáty sú politické útvary. Sme aj my, ľudia, politické bytosti? Aristoteles tvrdil, že sme. Sme teda aj politicky mysliaci ľudia?

Žijeme v 21. storočí. Čo formovalo politiku moderného sveta? Stáli pri jej zrode významné ideové prúdy? Sú ideológie hlavným zdrojom utvárania, definovania a hodnotenia politickej reality a budovania politických identít?

Aké dôsledky pre súčasné politické ideológie, formované od 18. storočia, majú zrýchľujúce sa procesy globalizácie, rozmach etnického nacionalizmu a náboženského fundamentalizmu, nástup informačných spoločností, unipolárneho svetového usporiadania, hrozby medzinárodného terorizmu?

Majú v tomto svete svoje miesto politické ideológie, o konci ktorých sa už neraz hovorilo? Odrážajú názvy politických strán ale tiež politických skupín v Európskom parlamente niečo podstatné, čo je „za“ nimi? Nepôsobí toto názvoslovie a to, čo je „za ním“ v dnešnom nivelizujúcom sa svete archaicky?

Heywood sa domnieva, že politické ideológie prežívajú a prežijú ako „hlavný dodávateľ zmyslu, významu a idealizmu v politike“⁴

Idey, ideály, ideológie sa od svojich počiatkov rôznili. Zdá sa, že táto rôznosť pretrváva a je stále podstatná. Svoju platnosť potvrdzuje aj pri štúdiu politických skupín Európskeho

³ Aktivita projektu Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry (2018 – 2020), ktorý prepája učiteľské a žiacke kolektívy zamerané na príbuzné témy a problematiky súťaží a projektov (ide najmä o Ambasádorské školy Európskeho parlamentu, Olympiádu ľudských práv a ďalšie siete).

⁴ HEYWOOD 2008/Predhovor k štvrtému vydaniu.

parlamentu. Pozrime sa na to, čo bolo ich ideovým prameňom a čo zotrváva pri ich rôznorodosti. Rozmýšľajme o tom.

Kľúčové slová, s ktorými môžete prísť do kontaktu pri štúdiu

anarchizmus, antisemitizmus, autoritarizmus, dataizmus⁵, doktrína, dogma, elitizmus, ekologizmus, environmentalizmus, fašizmus, feminizmus, fundamentalizmus, humanizmus, idea, ideál, ideológia, individualizmus, industrializmus, internacionalizmus, islamizmus, „izmy“, kolektivismus, komunitarizmus, korporativizmus, kozmopolitizmus, koniec ideológie, konzervatizmus, krédo, liberalizmus, libertarianizmus, monokulturalizmus, multikulturalizmus, náboženský fundamentalizmus, nacionalizmus, nacizmus, názor, paternalizmus, patriotizmus, pluralizmus, politická filozofia, politická ideológia, politická teória, politická veda, populizmus, postmodernizmus, racionalizmus, rasizmus, sionizmus, socializmus, svetonázor, terorizmus, totalitarizmus, utilitarizmus, utopizmus, atď.

Rôzne názory na AUTORITU
Liberalizmus je presvedčený, že autorita vyviera „zdola“, že vyplýva z konsenzu ovládaných. Autorita je síce predpokladom usporiadanej existencie, je však racionálna, funkčná a obmedzená. Tento názor sa prejavuje tým, že prednosť dáva právno-racionálnej autorite a zodpovednosti voči verejnosti.
Konzervativizmus verí, že autorita vyviera z prirodzenej nevyhnutnosti a je uplatňovaná „zhora“; skúsenosti, sociálne postavenie a múdrosť nie sú rozdelené rovnomerne. Autorita je prospešná a nevyhnutná, pretože prebúdza úctu a lojalitu a zvyšuje súdržnosť spoločnosti.
Socializmus je spravidla voči autorite podozrievavý. Domnieva sa, že je zo svojej podstaty utláčateľská a že je vždy spätá so záujmami mocných a privilegovaných. Socialistické spoločnosti sa napriek tomu stavali za autoritu kolektívnych orgánov, nech sa prejavuje akokoľvek, pretože pomáha čeliť individualizmu a hrabivosti.
Anarchizmus považuje všetky formy autority za zbytočné a zhubné. Medzi autoritu na jednej strane a útlakom a vykorisťovaním na strane druhej kladie znamienko rovnosti. Nakoľko medzi autoritou a holou mocou nie je žiadny rozdiel, je používanie všetkých bŕzd a všetkých foriem zodpovednosti čírym klamom a podvodom.
Fašizmus vidí v autorite prejav osobného vodcovstva čiže charizmy, t. j. vlastnosti, ktorou disponujú nezvyčajne nadaní (ak nie unikátni) jednotlivci. Táto charizmatická autorita je a mala by byť absolútna a nespochybniteľná, teda nepriamo – a možno aj priamo – svojou povahou totalitná.
Náboženský fundamentalizmus vychádza z toho, že autorita je odleskom nerovného prístupu k náboženskej múdrosti. Je teda vo svojej podstate morálnou kvalitou, vlastnou osvieteným jednotlivcom. Keďže taká autorita má povahu charizmatickú, ťažko ju možno obmedzovať konštitucionalizmom alebo ju s ním zladit'. ⁶

⁵ Pojem nepochádza od Heywooda ale od historika Yuvala Noaha Harariho, ktorý sa domnieva, že dataizmus je novým náboženstvom, ktoré neuctieva ani človeka (ako humanizmus), ani boha (ako náboženstvo), ale dáta. Harari vo svojej knihe *Homo deus : Stručné dejiny zítřka* (LEDA 2017, preložili A. Tomský a A. Pilátová) predpokladá, že liberalizmus sa v dôsledku vedeckých objavov a technického pokroku zrutí. Ale to je už iná kapitola pre tie a tých z Vás, ktorí chcete vedieť viac.

⁶ HEYWOOD 2008/228

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Čo na základe hore uvedeného viete povedať o autorite?
- Ako vo vlastnom živote vnímate autoritu a authority? Čo a kto všetko môže byť autoritou a v akom zmysle slova? Kto/čo je pre Vás autorita?
- Myslíte si, že ste autorita? Ak áno, vysvetlite, aká a prečo. Ak nie, vysvetlite obdobne.
- Myslíte si, že autoritou sa človek rodí, alebo stáva?
- Súvisí definovanie autority s nejakými inými prvkami ideovo-politického postoja/smeru?
- Poznáte nejakú ideovú/ideologickú autoritu? Vidíte nejakú autoritu v sfére minulej alebo súčasnej politiky? Ak áno, argumentujte, čím to je. Ak nie, vysvetlite, prečo.
- Nachádza sa pojem autorita v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Rôzne názory na DEJINY
Liberalizmus chápe dejiny ako pokrok, ktorý je výsledkom toho, že každá generácia poznáva a chápe veci lepšie než tá predchádzajúca. Liberálky a liberáli a sú presvedčení, že pokrok sa nebude presadzovať revolúciou ale postupnými čiastkovými čiže inkrementálnymi reformami.
Konzervativizmus pristupuje k dejinám z hľadiska tradície a kontinuity a pokroku ponecháva len málo miesta. Poučenia z minulosti sú vodidlom pre postupy v prítomnosti a v budúcnosti. Reakčný konzervativizmus zastáva názor, že pre dejiny je príznačný úpadok a chce sa vrátiť do čias minulých, ktoré uprednostňuje.
Socializmus je verný pokrokovému chápaniu dejín, ktoré kladie značný dôraz na priestor pre spoločenský rozvoj a rozvoj osobnosti. Podľa marxizmu je motorom dejín triedny boj a vyústením dejín je beztriedna komunistická spoločnosť.
Fašizmus napospol chápe dejiny ako proces degenerácie a úpadku, ako pokles v porovnaní so „zlatým vekom“ minulosti. Napriek tomu sa hlási k akejsi cyklickej teórii dejín: podľa nej je možné, že národ sa obrodí a regeneruje, obvykle násilným bojom a vojnou.
Náboženský fundamentalizmus má k dejinám nejednoznačný vzťah. Aj keď má sklon vidieť prítomnosť ako morálne a duchovne narušenú v porovnaní s zidealizovanou minulosťou, uvažuje o regenerácii spoločnosti, a to v duchu modernizmu; odmieta teda konzervatívny tradicionalizmus. ⁷

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Nachádza sa pojem dejiny v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Čo všetko z tvrdení jednotlivých ideológií na margo dejín ste našli u súčasných politických skupín Európskeho parlamentu?
- Provokuje súčasnosť k hlbšiemu poznaniu histórie? Áno, alebo nie? Vysvetlite svoj postoj.
- Sú dejiny ľudstva pokrokom alebo úpadkom? Hľadajte odpovede a diskutujte.
- Vie sa ľudstvo poučiť zo svojich dejín? Hľadajte odpovede a diskutujte.

⁷ HEYWOOD 2008/350

Rôzne názory na DEMOKRACIU

Liberalizmus poníma demokraciu individualisticky ako súhlas udeľovaný prostredníctvom volebnej urny; demokracia sa tak stotožnila s pravidelne konanými a na súťaži založenými voľbami. Demokracia bráni zneužívaniu moci; musí však vždy prebiehať v ústavnom rámci, aby sa predišlo tyranii väčšiny.

Konzervativizmus je na strane liberálnodemokratického vládnutia, ale s výhradami: majetky a tradičné inštitúcie je potrebné chrániť pred nepoučenou vôľou „mnohých“. Nová pravica však s demokraciou spája problémy vyvolané nadmerným rastom štátu a ekonomickou stagnáciou.

Socializmus sa tradične staval za akúsi radikálnu demokraciu, základom ktorej je účasť ľudu a želanie postaviť ekonomický život pod kontrolu ľudu. Liberálnu demokraciu odmietal ako demokraciu kapitalistickú. Moderná sociálna demokracia sa však jednoznačne hlási k liberálnodemokratickým štruktúram.

Anarchizmus presadzuje priamu demokraciu a volá po nepretržitej účasti ľudu a radikálnej decentralizácii. Volebná, čiže zastupiteľská demokracia je čírou fasádou, ktorá sa snaží zastrieť nadvládu elity a zmieriť masu s tým, že sú utláčané.

Fašizmus sa hlási k myšlienkam totalitnej demokracie. Zastáva názor, že skutočnou demokraciou je absolútna diktatúra, nakoľko vodca má monopol na ideologickú múdrosť: len on je schopný vyjadrovať skutočné záujmy ľudu. Volebná súťaž strán je teda skorumpovaná a zdegenerovaná.

Ekologizmus často podporuje radikálnu, čiže participatívnu demokraciu. „Temne“ zelený smer prišiel s osobitnou kritikou volebnej demokracie, ktorú vykresľuje ako nástroj, pomocou ktorého súčasná generácia vnucuje svoje záujmy generáciám budúcim, ktoré hlasovať nemôžu, iným druhom a prírode ako celku.⁸

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Aké základné koncepcie demokracie sa vyskytovali v dejinách?
- Aká demokracia tvárnila a tvárni Európsku úniu? Je európska demokracia ideovým mixom alebo viac – menej (niektorou) konkrétnou ideológiou?
- Nachádza sa pojem demokracia v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Zamyslite sa a potom diskutujte, ako sa súboj ideí uskutočňuje v demokracii.
- Poznáte rôzne prívlastky, ktoré sa viazali/viažu na demokraciu? Presne ich pomenujte, uvažujte o ich dejinných kontextoch a osudoch (napr. liberálna demokracia, ľudová demokracia, socialistická demokracia).
- Spravte si jasno medzi priamou a zastupiteľskou demokraciou. Uveďte príklady jednej i druhej.
- Ktoré z hore uvedených názorov na demokraciu majú k sebe blízko a ako? Ktoré sú v rozpore a prečo? Ako sa to prejavuje v konkrétnych politikách?

⁸ HEYWOOD 2008/63

Rôzne názory na EKONOMIKU

Liberalizmus chápe ekonomiku ako životne dôležitú súčasť občianskej spoločnosti a jednoznačne uprednostňuje trhovú, čiže kapitalistický ekonomický systém, ktorého základom sú vlastníctvo, konkurencia a materiálne stimuly. Pokiaľ však klasický liberalizmus uprednostňuje kapitalizmus *laissez-faire*, moderný liberalizmus uznáva, že trh má svoje medze a súhlasí s obmedzeným riadením ekonomiky.

Konzervativizmus evidentne podporuje súkromné podnikanie, tradične sa však vyslovuje za pragmatické, i keď obmedzené intervencie, pretože sa obáva ničím neobmedzovaného systému *laissez-faire* a s ním spojeného rizika nestability spoločnosti. Nová pravica sa však stavia za neregulovaný kapitalizmus.

Socializmus v stopách K. Marxa preferoval spoločné vlastníctvo a absolútnu sociálnu rovnosť; v ortodoxných komunistických režimoch sa to prejavilo zoštátnením a centrálnym plánovaním. Sociálna demokracia sa však stavia za sociálne orientovaný, čiže regulovaný kapitalizmus; je totiž presvedčená, že trh je dobrý sluha, ale zlý pán.

Anarchizmus odmieta akúkoľvek kontrolu a riadenie ekonomiky. Zatiaľ čo však anarchokomunizmus presadzuje spoločné vlastníctvo a samosprávu v malej miere, anarchokapitalizmus hlása ničím neregulované trhovú hospodárstvo.

Fašizmus hľadal akúsi „tretiu cestu“ medzi kapitalizmom a komunizmom. Často to vyjadroval ideami korporativizmu, ktorý údajne spája prácu a kapitál do jedného organického celku. Plánovanie a znárodňovanie, ktoré podporuje, sú podľa fašizmu pokusy o podriadenie zisku (domnelým) potrebám národa či rasy.

Ekologizmus odsudzuje trhovú kapitalizmus aj štátny kolektivismus, ktorým vyčíta, že sú posadnuté ziskom a ekologicky neudržateľné. Ekonomiku teda treba podriaadiť ekológii a honba za ziskom za akúkoľvek cenu musí byť vystriedaná starostlivosťou o dlhodobú udržateľnosť a harmóniu medzi ľudstvom a prírodou.⁹

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Ktoré z hore uvedených názorov na ekonomiku majú k sebe blízko a čo táto blízkosť konkrétne znamená? Ktoré sú v rozpore a prečo? Ako sa to prejavovalo a prejavuje v konkrétnych vnútroštátnych politikách a ako v politikách Európskej únie? Uveďte konkrétne príklady.
- Znížila alebo zvýšila sa vážnosť ekologickej argumentácie za ostatné desaťročie? Ak áno, alebo nie, prečo?
- Ako sa demokracia vyrovnáva s postojom voči ekonomike? Jestvuje v súčasnosti viacero demokratických ekonomických paradigiem¹⁰?
- Je ekonomická problematika prítomná v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Rozlišuje ich? Ako?

⁹ HEYWOOD 2008/128

¹⁰ príkladov, vzorov, pohľadov..

Rôzne názory na ROD¹¹

Liberalizmus tradične chápal rozdiely medzi ženami a mužmi ako vec čisto súkromnú alebo osobnú. Vo verejnom politickom živote sa na všetkých ľuďoch nazerá ako na jednotlivé ľudské bytosti; rod je teda rovnako irelevantný ako národnosť alebo príslušnosť k určitej spoločenskej triede. V tomto zmysle je liberalizmus voči rodu slepý.

Konzervativizmus tradične zdôrazňoval sociálny a politický význam rozlíšenia podľa rodu: podľa neho z takéhoto rozlíšenia vyplýva, že na pohlaví založená deľba práce medzi ženami a mužmi je prirodzená a nevyhnutná. Rod je teda jedným z faktorov, ktoré spoločnosti vtlačili jej organický a hierarchický charakter.

Socializmus rovnako ako liberalizmus len zriedkakedy pokladal rod za politicky významnú kategóriu. Ak rozlíšenie podľa rodu význam má, je to zvyčajne preto, že sa v ňom odrážajú hlbšie ekonomické a triedne nerovnosti, ktoré ho zároveň udržiavajú.

Fašizmus vidí v rode základné členenie, ktoré v ľudstve existuje. Muži si prirodzene monopolizujú vodcovstvo a rozhodovanie, pokým ženy sa hodia pre rolu skrz naskrz domácu, podpornú a podriadenú.

Feminizmus spravidla vidí v rode – na rozdiel od biologických a nevykorenitelných rozdielov medzi pohlaviami – rozlíšenie kultúrne či politické. Rozdelenie podľa rodu je teda prejavom moci mužov. Niektoré feministky si napriek tomu myslia, že v rodových rozdieloch sa prejavuje akási psychologicko-biologická priepasť medzi ženskými a mužskými atribútmi a medzi senzitivitou žien a mužov.

Náboženský fundamentalizmus obvykle pristupuje k rodu ako k rozlíšeniu danému Bohom, ktoré má teda z hľadiska spoločenskej a politickej organizácie zásadný význam. Patriarchálne štruktúry a vodcovstvo mužov preto spravidla chápe ako prirodzené a žiaduce.¹²

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Ktoré z hore uvedených názorov na problematiku rodu majú k sebe blízko? Ktoré sú v rozpore a prečo?
- Ostáva hore uvedené rozlíšenie jednotlivých ideových smerov/ideológií vo veci rodu stále viac-menej platné?
- Ktoré z hore uvedených názorov na problematiku rodu sú v súčasnosti predmetom tzv. etických alebo morálnych sporov? Prečo je tomu tak a ako sa to prejavuje? Uveďte konkrétne príklady.
- Ako sa k problematike rodu stavia demokracia ak sú jedným z jej pilierov ľudské práva? Existujú v tomto ohľade rôzne vyspelé demokracie? Ak áno, ako sa to prejavuje? O aké konkrétne riešenia/politiky má ísť v demokracii, aby smerovali k väčšej miere demokratickosti rs. vyššej demokratickej kultúre?
- Nachádza sa pojem rod v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Je súčasťou oficiálnych európskych politík?

¹¹ Na tomto mieste český prekladateľ ponechal pojem GENDER, prevzatý z anglického originálu; DH namiesto neho uvádza slovenský ekvivalent ROD (bežný v európskej i slovenskej odbornej literatúre, v prekladoch dokumentov OSN, Rady Európy a pod.).

¹² HEYWOOD 2008/254

Rôzne názory na IDEOLÓGIU

Liberalizmus, najmä počas studenej vojny, nazeral na ideológiu ako na oficiálne sankcionovaný systém názorov, ktorý si nárokuje monopol na pravdu, často pomocou pochybného tvrdenia, že je vedecký. Ideológia je teda zo svojej podstaty utláčateľská, dokonca totalitná; markantnými príkladmi ideológie sú komunizmus a fašizmus.

Konzervativizmus tradične videl v ideológii prejav arogancie racionalizmu. Ideológie sú prepracované myšlienkové systémy, ktoré sú nebezpečné či nespoľahlivé, pretože sú odtrhnuté od reality, a teda stanovujú princípy a vytyčujú ciele, ktoré vedú k útlaku, alebo sú prosto nedosiahnuteľné. Socializmus a liberalizmus, takto usudzujúc, sú evidentne ideologické.

Socializmus, nasledujúc Marxa, videl v ideológii súbor myšlienok, ktoré zakrývajú rozpory triednej spoločnosti a tým produkujú falošné vedomie a politickú pasivitu na strane ovládaných tried. Klasickou ideológiou vládnucej triedy je liberalizmus. Neskorší marxizmus si osvojil neutrálne poňatie ideológie: v ideológii videl idey ktorejkoľvek spoločenskej triedy vrátane robotníckej.

Fašizmus sa často odvracia od ideológie ako od príliš systematizovaného, suchého a zintelektualizovaného chápania politiky, ktoré sa opiera iba o rozum a nie o nadšenie a vôľu. Svoje vlastné idey nacizmu prezentoval ako *Weltanschauung*, čiže „svetový názor“, nie ako nejakú systematickú filozofiu.

Ekologizmus zvyčajne nazerá na všetky bežné politické doktríny ako na súčasť akejsi superideológie **industrializmu**. Ideológia je teda podľa toho negatívne poznamenaná svojim napojením na ekonomiku, ktorá sa orientuje na rast; najmarkantnejšími príkladmi sú liberalizmus a socializmus.

Náboženský fundamentalizmus pristupuje k hlavným náboženským textom ako k ideológii s odôvodnením, že sú zjaveným slovom božím a teda programom komplexnej rekonštrukcie spoločnosti. Odmieta preto sekulárne ideológie: neopierajú sa totiž o náboženské princípy a chýba im teda mravná podstata.¹³

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Stretli ste sa s pojmom ideológia? Uvažujte, kedy, kde a ako. Čo ste si pod ideológiou predstavovali kedysi a čo o nej viete dnes? Je ideológia súčasťou súčasnosti?
- Myslíte si, že vo voľbách hrá ideológia rolu? Ak áno, prečo a akú?
- Viete rozlíšiť, aké ideové, ideovo-politické smery rs. ideológie nájdeme na ideomape Európy rs. Európskej únie a sveta?
- Vidíte v Európskom parlamente nejaké dominantné ideové smery? Ak áno, v ktorej politickej skupine alebo politických skupinách je ich báza?
- Existuje priame prepojenie medzi názvami ideológie a nejakej politickej skupiny v Európskom parlamente?
- Vyskytuje sa pojem ideológie priamo v kréde, manifeste alebo programe niektorej z politických skupín Európskeho parlamentu?

¹³ HEYWOOD 2008/27

Rôzne názory na KULTÚRU

Liberalizmus sa občas k tradičnej alebo „ľudovej“ kultúre staval kriticky, pretože v nej videl zdroj konformizmu a potláčania individuality. Vysokú kultúru, zvlášť vo výtvarnom umení a v literatúre možno však chápať ako prejav sebarealizácie jednotlivého človeka, resp. ako stimul k nej. Kultúra je teda cenná jedine vtedy, keď podporuje intelektuálny rozvoj.

Konzervativizmus kladie na kultúru značný dôraz. Zdôrazňuje prospech, ktorý z nej vyplýva, najmä pokiaľ ide o posilňovanie súdržnosti spoločnosti a politickej jednoty. Z tohto hľadiska je kultúra najmocnejšia vtedy, ak sa kryje s tradíciou, a teda spája jednu generáciu s druhou. Konzervativizmus podporuje monokultúrne spoločnosti; verí, že len spoločná kultúra môže vstepovať spoločné hodnoty a spoločnosť spájať.

Socializmus, najmä marxizmus, nazeral na kultúru ako na súčasť ideologickej a politickej „nadstavby“, ktorá je podmienená ekonomickou „základňou“. Kultúra totiž odráža záujmy vládnucej triedy a jej úloha je predovšetkým ideologická, nakoľko pomáha zmierovať podriadené triedy s útlakom, ktorému sú v kapitalistickom systéme vystavené.

Fašizmus ostro rozlišuje medzi kultúrou racionalistickou, ktorá je produktom osvietenstva a je utváraná iba intelektom a kultúrou organickou, ktorá je stelesnením ducha alebo podstaty národa, ktorých základom je často krv. V tomto druhom význame je kultúra nanajvýš dôležitá, pretože uchováva špecifickú národnú alebo rasovú identitu a plodí zjednocujúcu politickú vôľu. Fašizmus verí v dôsledný a ničím neobmedzovaný monokulturalizmus.

Feminizmus často kultúru kritizoval, pretože, podľa neho sa v podobe patriarchálnej kultúry odrážajú záujmy a hodnoty mužov a slúži k ponižovaniu žien, pretože ich zmieruje so systémom rodového útlaku. Kultúrne feministky sa však napriek tomu utiekali ku kultúre ako k nástroju feminizmu. Argumentovali, že posilňovaním ženských hodnôt a ženského životného spôsobu môže obhajovať a chrániť záujmy žien.

Multikulturalizmus nazerá na kultúru ako na základnú črtu osobnej a sociálnej identity, pretože ľudí orientuje vo svete a posilňuje ich vedomie kultúrnej spolupatričnosti. Je presvedčený, že rôzne kultúrne skupiny môžu pokojne a harmonicky žiť v jednej a tej istej spoločnosti, pretože uznanie kultúrnej odlišnosti neohrozuje, ale posilňuje súdržnosť spoločnosti. nejakým spôsobom a na nejakej úrovni však musí byť kultúrna rozmanitosť vyvažovaná potrebou spoločnej občianskej lojality.¹⁴

Podnety k diskusi a ďalšiemu štúdiu:

- Čo je kultúra resp. čo všetko môže byť kultúrou?
- Je demokracia (alebo iná idea resp. podľa nej formovaná skutočnosť) kultúrou?
- Ak je demokracia kultúrou, ktoré subkultúry by v nej mali byť prítomné?
- Kultúrna jednota alebo kultúrna rozmanitosť. Od ideí (teórií) k praxi. Aká je skutočnosť a čo z jej poznania vyplýva pre kultúru každodennosti, medziľudských a spoločenských vzťahov?
- Nachádza sa pojem kultúra v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Je súčasťou oficiálnych európskych politik? Argumentujte so znalosťou veci.
- Čo všetko je/môže byť opakom kultúry?

¹⁴ HEYWOOD 2008/332

Rôzne názory na ĽUDSKÚ PRIRODZENOSŤ

Liberalizmus chápe ľudskú prirodzenosť ako určitý súbor vrodenej kvality, ktoré sú vlastné každému človeku: malý dôraz kladie na sociálnu či dejinnú podmienenosť, prípadne ju celkom odsúva do pozadia. Ľudia sú sebecké tvory a spoliehajú sa do značnej miery na seba. Sú však taktiež ovládaní rozumom a schopní osobného vývoja, predovšetkým vďaka vzdelaniu.

Konzervativizmus zastáva názor, že ľudia sú vo svojej podstate obmedzené tvory, ktoré vyhľadávajú bezpečie a tiahnu k tomu, čo je známe, bezpečné, vyskúšané a osvedčené. Ľudská racionalita je nespoľahlivá a mravná narušenosť je vlastná každému človeku. Nová pravica sa napriek tomu prikláňa k akémusi sebeckému individualizmu.

Socializmus ľudí v podstate považuje za spoločenské tvory. Ich možnosti a správanie sa utvárajú skôr tým, čo do seba prijímajú, než tým, čo im je dané, predovšetkým teda, tvorivou prácou. Ich sklon k spolupráci, spoločenskosti a racionalite znamená, že existujú značné vyhliadky na ďalší vývoj a rast človeka.

Anarchizmus pristupuje k ľudskej prirodzenosti s veľkým optimizmom. Tvrdí, že ľudia majú buď značný sklon k spoločenskému, stádovitému a kooperatívne správaniu, pretože len kolektívnym úsilím dokážu udržiavať poriadok, alebo, že sú síce v zásade sebeckí, ale rozumom osvietení.

Fašizmus verí, že ľudia sú ovládaní vôľou a inými iracionálnymi pohnútkami, najmä silným zmyslom pre sociálnu spolupatričnosť, jadrom ktorej je národ alebo rasa. Masy sa hodia iba na to, aby slúžili a poslúchali; zato elita národného spoločenstva je schopná osobnej regenerácie: „nových ľudí“ je možné formovať pestovaním oddanosti veci národa alebo rasy.

Feminizmus spravidla tvrdí, že muži aj ženy majú jednu spoločnú ľudskú prirodzenosť; rozdiely medzi rodmi spôsobuje kultúra alebo spoločnosť. Separatisticky orientovaný feminizmus napriek tomu tvrdí, že muži sú geneticky disponovaní na to, aby vládli a boli krutí, pokiaľ ženy sú od prirodzenosti milé, tvorivé a mierumilovné.

Ekologizmus, najmä hlbinný, chápe ľudskú prirodzenosť ako súčasť širšieho ekosystému, dokonca ako súčasť prírody ako takej. Materializmus, chamtivosť a egoizmus sú teda dokladom toho, nakoľko sa ľudia odcudzili jedinečnosti života a teda svojej vlastnej pravej prirodzenosti. Ak má človek dôjsť k naplneniu, musí sa vrátiť k prírode.¹⁵

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Ako sa Vám javí na základe Vášho štúdia alebo pozorovania a skúseností ľudská prirodzenosť resp. povaha? Platí hobbessovské „človek človeku vlkom“, alebo je to niečo, čo patrilo minulosti?
- Zamýšľali ste sa niekedy, aký ste Vy človek a akí sú ľudia okolo Vás?
- Je ľudská prirodzenosť vrodenej alebo formovaná/nadobudnutá?
- Vyvodte z Vašich argumentov a záverov (alebo pochybností) nejakú prognózu ďalších osudov ľudského rodu. Diskutujte, protirečte si a zistite, či je možná názorová zhoda.
- Nachádza sa pojem ľudská prirodzenosť (ľudská povaha pod.) v kredách, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

¹⁵ HEYWOOD 2008/90

Rôzne názory na NÁBOŽENSTVO

Liberalizmus chápe náboženstvo ako vec vyslovene „súkromnú“, spätú s individuálnym rozhodnutím a s rozvojom osobnosti. Náboženská sloboda je teda podstatnou súčasťou občianskej slobody a jediné, čo ju môže zaručiť, je dôsledné oddelenie náboženstva od politiky a cirkvi od štátu.

Konzervativizmus považuje náboženstvo za cenný (a zrejme hlavný) zdroj spoločenskej stability a súdržnosti. Pretože náboženstvo vnáša do spoločnosti istý súbor zdieľaných hodnôt a je základom spoločnej kultúry, je prekrývanie sa náboženstva a politiky, cirkvi a štátu nevyhnutné a žiaduce.

Socializmus zvyčajne vykresľoval náboženstvo negatívne, ako v najlepšom prípade odvrátenie od politického boja a v najhoršom, ako jednu z foriem ideológie vládnucej triedy (čo v niektorých prípadoch viedlo k prijatiu ateizmu ako súčasťou štátnej ideológie). Nakoľko však náboženstvo kladie dôraz na lásku a súcit, môže aj napriek tomu poskytovať socializmu etický základ.

Anarchizmus považuje všeobecne náboženstvo za akýsi inštitucionalizovaný nástroj útlaku. Cirkev je vždy a všade prepojená so štátom: náboženstvo hlása poslušnosť a podriadenosť pozemským vládcam a predpisuje určitý súbor autoritatívnych hodnôt, ktorý pripravuje jednotlivého človeka o morálnu autonómiu.

Fašizmus niekedy náboženstvo odmietal s odôvodnením, že je konkurenčným zdrojom názorov a lojality a že hlása „dekadentné“ hodnoty, akými sú súcit a kladný vzťah človeka k človeku. Fašizmus sa však snaží pôsobiť ako akési „politické náboženstvo“: osvojuje si náboženské terminológiu a štruktúru. Používa slová ako oddanosť, obeta, duch, spása, atď.

Náboženský fundamentalizmus nazerá na náboženstvo ako na súbor „zásadných“ a nemenných princípov, ktoré diktujú nielen individuálne správanie ale tiež organizáciu spoločenského, ekonomického a politického života. Náboženstvo sa nemôže a nesmie obmedziť len na „súkromnú“ sféru; svoje najvyššie a navyše náležité vyjadrenie nachádza v politike masovej mobilizácie a obnovy spoločnosti.¹⁶

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Nachádza sa pojem náboženstvo/náboženstvá/cirkev v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Aký je vzťah medzi demokraciou a náboženstvom?
- Bolo/je náboženstvo súčasťou ústav a medzinárodných dokumentov?
- Je náboženstvo zastupiteľné? Môže byť akceptovaná nenábožnosť? Je humánne resp. priateľské, rešpektujúce správanie možné bez náboženského podkladu? Bolo v minulosti/býva v súčasnosti náboženstvo zdrojom nehumánosti? Rozmýšľajte, diskutujte a konkretizujte.

Rôzne názory na NÁROD

Liberalizmus sa hlási k „občianskemu“ pohľadu na národ, ktorý rovnakou mierou zdôrazňuje politickú lojalitu i jednotu kultúry. Národy sú morálne entity v tom zmysle, že sú nadané právami, predovšetkým, právom na sebaurčenie.

Konzervativizmus chápe národ ako entitu v prvom rade „organickú“, spätú spoločnou

¹⁶ HEYWOOD 2008/302

etnickou identitou a spoločnými dejinami. Ako zdroj sociálnej súdržnosti a kolektívnej identity je národ zo všetkých sociálnych skupín zrejme politicky najdôležitejší.

Socializmus má sklon nazerať na národ ako na produkt umelého delenia ľudstva, zmyslom ktorého je zakrývať sociálnu nespravodlivosť a posilňovať existujúce zriadenie. Politické hnutia a politické lojality by teda nemali byť svojou povahou nacionálne ale internacionálne.

Anarchizmus zvyčajne tvrdil, že národ je zaťažený svojou spätosťou so štátom, a teda s útlakom. Na národ sa nazerá ako na nejaký mýtus, ktorý má v záujme vládnucej elity navodzovať poslušnosť a poddanosť.

Fašizmus poníma národ ako organicky zjednotený sociálny celok, často definovaný rasou, ktorý dáva existencii jednotlivého človeka cieľ a zmysel. Národy sú však štvané proti sebe v boji o prežitie, v ktorom podľa zásluhy niektoré uspejú a iné nie.

Fundamentalizmus pokladá národy za, v podstate, náboženské entity, za spoločenstvá „veriacich“. Napriek tomu sa náboženstvo len zriedka kedy bezo zvyšku kryje s konvenčnými národmi; odtiaľ vyplýva predstava nadnárodných náboženských spoločenstiev, akým je, napríklad, „islamský národ“.¹⁷

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Kde sa vzali a čo sú národy? Sú prirodzené, alebo „umelé“?
- Je národ jedno a spoločnosť iné?
- Je nejaký vzťah medzi národom, spoločnosťou a štátom?
- Prečo Heywood do hore uvedenej tabuľky nezahrnul nacionalizmus?
- Čo Vám hovoria pojmy patriotizmus/vlastenectvo a čo pojmy rasizmus, šovinizmus a xenofóbia?
- Má globalizácia dosah na životnosť nacionalizmu?
- Nachádza sa pojem národ/národný v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Rôzne názory na PRÍRODU

Liberalizmus vidí v prírode zdroj, ktorý má uspokojovať ľudské potreby. Len zriedka kedy teda spochybňuje, že ľudia nad prírodou vládnu. Samotná príroda žiadnu hodnotu nemá; hodnotu nadobúda jedine vtedy, keď ju pretvára ľudská práca, alebo ak sa využíva na ľudské ciele.

Konzervativizmus často vykresľuje prírodu ako ohrozujúcu, ba dokonca krutú, ktorá sa vyznačuje amorálnym bojom a tvrdosťou a ktorá ovplyvňuje aj existenciu ľudí. Na ľudí možno nazerať ako na súčasť prírody, ako na článok „veľkého reťazca bytia“; nadradenosť ľudí sa však odráža v ich postavení správcov a strážcov prírody.

Socializmus rovnako ako liberalizmus nazeral na prírodu ako na číry zdroj a tak s ním aj zaobchádzal. V socializme však existoval aj akýsi romantický či pastorálny prúd, ktorý vychvaloval krásu, harmonickosť a bohatstvo prírody a naplnenie človeka videl v jeho blízkosti k prírode.

Anarchizmus vo svojom prístupe k prírode často zdôrazňoval harmóniu a rast, ktoré nie sú výsledkom žiadnej regulácie. Príroda je teda vzorom jednoduchosti a vyváženosti; ľudia by si počínali múdro, keby tieto kvality aplikovali i na organizáciu spoločnosti; tomu má slúžiť

¹⁷ HEYWOOD 2008/165

sociálna ekológia.
Fašizmus sa často prikláňa k akémusi ponurému a mystickému videniu prírody, ktoré zdôrazňuje moc inštinktov a elementárnych životných síl. V prírode videl niečo, čo dokáže ľudí očistiť od ich dekadentného intelektuálistva. Príroda sa vyznačuje brutálnym bojom a cyklickou regeneráciou.
Feminizmus všeobecne považuje prírodu za tvorivú a dobrotivú. O ženách sa vďaka ich plodnosti a schopnosti koiť často tvrdí, že sú blízke prírode a ladia s prírodnými silami; naopak, muži, výtvory kultúry sa s prírodou akosi míňajú alebo sú s ňou v konflikte.
Ekologizmus , najmä hlbinný, považuje prírodu za vzájomne prepojený celok zahŕňajúci ľudí, iné tvory aj neživý svet. Na prírodu občas nazerá ako na zdroj poznania a „správneho života“; tvrdí, že ľudia neprichádzajú k svojmu naplneniu tak, že sa snažia prírodu ovládať, ale tak, že sú jej nablízku a rešpektujú ju.
Náboženský fundamentalizmus pokladá prírodu za prejav božskej tvorivosti: čo je „prírodné“, je teda dané Bohom. Z toho môže vyplývať tak povinnosť prírodu rešpektovať ako aj tvrdenie, že príroda bola stvorená len na to, aby uspokojovala ľudské potreby. ¹⁸

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Hrá ideologické nejakú rolu v ekologickom/environmentálnom?
- Čím je príroda pre demokraciu? Je vzťah demokracie k prírode jej rozhodujúcou kvalitou? Ak má byť demokracia kultúrou, znamená to niečo pre vzťah človeka/spoločnosti/štátu a prírody?
- Nachádzate pojem príroda (environment a pod.) v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Je príroda témou kľúčových európskych rozpráv a je „v hľadáčiku“ európskych politik?

Rôzne názory na ROVNOSŤ
Liberalizmus zastáva názor, že ľudia sa „rodia“ v tom zmysle, že majú rovnakú morálnu hodnotu. Z toho vyplýva tak formálna rovnosť, najmä právna a politická, ako aj rovnosť príležitostí; sociálna rovnosť však pravdepodobne ohrozí slobodu a bude trestať nadaných. Kým klasický liberalizmus zdôrazňuje nevyhnutnosť dôslednej meritokracie, moderný liberalizmus tvrdí, že ku skutočnej rovnosti príležitostí je potrebná relatívna sociálna rovnosť.
Konzervativizmus tradične vychádzal z toho, že spoločnosť je vo svojej podstate hierarchická a rovnosť teda zavrhol ako abstraktný a nedosiahnuteľný cieľ. U Novej pravice sa však prejavuje viera v rovnosť príležitostí a zároveň aj v blahodarné dôsledky materiálnej nerovnosti.
Socializmus považuje rovnosť za základnú hodnotu; presadzuje najmä sociálnu rovnosť. Aj keď sa sociálna demokracia posunula smerom k liberálnej viere v rovnosť príležitostí, sociálna rovnosť, či už v zmysle relatívnom (sociálna demokracia) alebo absolútnom (komunizmus) sa chápe ako nevyhnutný predpoklad zaistenia sociálnej súdržnosti a bratstva, nastolenia spravodlivosti alebo rovnosti a rozšírenia pozitívnej slobody.
Anarchizmus kladie osobitný dôraz na politickú rovnosť, chápanú ako rovné a absolútne právo na osobnú autonómiu; nepriamo tým tvrdí, že všetky formy politickej nerovnosti sa

¹⁸ HEYWOOD 2008/275

rovnajú útlaku. Anarchokomunizmus verí v absolútnu sociálnu rovnosť, ktorá bude dosiahnutá kolektívnym vlastníctvom výrobných prostriedkov.

Fašizmus hlása, že pre ľudstvo je príznačná zásadná nerovnosť tak medzi vodcami a vedenými, ako aj medzi rôznymi národmi a rasami. Z dôrazu na národ alebo rasu však nepriamo vyplýva, že všetky príslušníčky a všetci príslušníci daného národa alebo rasy sú si rovní prinajmenšom pokiaľ ide o jadro ich sociálnej identity.

Feminizmus vychádza z toho, že rovnosť znamená rovnosť pohlaví, a to v zmysle rovných práv a rovných príležitostí (liberálny feminizmus) alebo v zmysle rovnej sociálnej a ekonomickej moci (socialistický feminizmus) bez ohľadu na rod. Niektoré radikálne feministky však tvrdili, že požiadavka rovnosti môže jednoducho vyústiť v to, že ženy získajú „identitu mužov“.

Ekologizmus presadzuje biocentrickú rovnosť a zdôrazňuje, že všetky formy života majú rovnaké právo „žiť a rozkvitať“. Bežné ponímania rovnosti teda chápe ako antropocentrické, nakoľko sa zameriavajú iba na ľudstvo a prehliadajú záujmy všetkých ostatných organizmov a entít.¹⁹

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Nachádzajú sa pojmy rovnosť a nerovnosť v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Je rovnosť kľúčovým pojmom demokracií? Je rovnosť ako rovnosť? Konkretizujte jednotlivé varianty rovnosti. Do akých politík sa rovnosť premieta?
- Uvažovali ste nad vzťahom rovnosti a slobody? Sú si ľudia rovní v slobode alebo slobodní v uplatňovaní rovnosti?
- Čo je pre Vás osobne dôležitejšie? Rovnosť, alebo sloboda? Pokúste sa hovoriť konkrétne, ale tak, aby ste sa nevymanili z rámca právneho štátu. Diskutujte o tom, či má takto postavená otázka v demokracii zmysel.

Rôzne názory na SPOLOČNOSŤ

Liberalizmus nepokladá spoločnosť za svojbytný útvar, ale za súbor jednotlivých ľudí. Nakoľko spoločnosť existuje, je tvorená dobrovoľnými dohodami, do ktorých vstupujú egoistickí a svoje záujmy presadzujúci ľudia. V spoločnosti však existuje celková vyváženosť záujmov, smerujúca k harmónii a rovnováhe.

Konzervativizmus nazerá na spoločnosť ako na organizmus, živý útvar. Spoločnosť teda existuje mimo jednotlivého človeka a v istom zmysle skôr ako on; pokope drží putami tradícií, autority a spoločnej morálky. Nová pravica sa však hlási k akémusi liberálnemu atomizmu.

Socializmus tradične pristupoval k spoločnosti z hľadiska nerovnej moci jednotlivých tried: ekonomické a majetkové rozdeľovníky sú hlbšie a autentickejšie než akokoľvek širšie sociálne putá. Marxizmus je presvedčený, že spoločnosť sa vyznačuje triednym bojom, a tvrdí, že jedinou stabilnou a súdržnou spoločnosťou je spoločnosť beztriedna.

Anarchizmus veria, že pre spoločnosť je príznačná nikým a ničím neregulovaná a prirodzená harmónia, založená na ľudskom sklone k spolupráci a sociabilite. Sociálne konflikty a nezrovnalosti sú teda evidentne neprirodzené: sú produktom politického vládnutia

¹⁹ HEYWOOD 2008/124

a ekonomickej nerovnosti.
Nacionalizmus pristupuje k spoločnosti z hľadiska jej kultúrnych a etnických zvláštností. Spoločnosť sa teda vyznačuje zdieľanými hodnotami a názormi, korene ktorých sú v spoločnej národnej identite. Z toho vyplýva, že mnohonárodné spoločnosti sú samou svojou podstatou nestabilné.
Fašizmus považuje spoločnosť za akýsi zjednotený organický celok; hovorí tým, že individuálna existencia nemá zmysel, ak nie je zasvätená viac spoločnému dobru než tomu súkromnému. Príslušnosť k spoločnosti je však prísne ohraničená národnostne a rasovo.
Feminizmus pristupuje k spoločnosti tak, že zdôrazňuje jej patriarchálnosť a umelé deliace čiary medzi „verejnou“ a „súkromnou“ sférou života. Na spoločnosť možno teda nazerať ako na organizované pokrytectvo, ktoré má rutinizovať a udržiavať systém moci mužov.
Multikulturalizmus vidí v spoločnosti akúsi mozaiku kultúrnych skupín, definovaných svojimi špecifickými etnickými, náboženskými či historickými identitami. Základ širších sociálnych pút, ktorý sa tiahne naprieč kultúrnymi špecifikami, sa teda najskôr obmedzuje na občiansku lojalitu. ²⁰

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Aristoteles tvrdí: človek je zoon politikon, spoločenský tvor. Utvára človek spoločnosť alebo spoločnosť utvára človeka?
- Aký je vzťah človek – spoločnosť – štát?
- Aké typy spoločností (napríklad historicky) poznáte?
- Cítite sa ako spoločenský tvor? Ako sa to prejavuje?
- Spoločnosť a demokracia. O čo tu ide?
- Nachádza sa pojem spoločnosť/spoločenský v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Rôzne názory na ŠTÁT
Liberalizmus nazerá na štát ako na akéhosi nestranného rozhodcu medzi konkurujúcimi si záujmami a spoločenskými skupinami, ako na nevyhnutnú záruku spoločenského poriadku. Pokým klasický liberalizmus pristupoval k štátu ako k nutnému zlu a vychvaľoval prednosti minimálneho štátu „nočného strážnika“, moderný liberalizmus uznáva, že štát hrá pozitívnu rolu pri rozširovaní slobody a nastoľovaní rovných príležitostí.
Konzervativizmus spája štát s nutnosťou zaistiť autoritu a disciplínu a chrániť spoločnosť pred chaosom a neporiadkom; preto tradične uprednostňuje silný štát. pokiaľ však tradičný konzervativizmus podporuje akúsi pragmatickú vyváženosť štátu a občianskej spoločnosti, neoliberalizmus vyzýval k zúženiu okruhu funkcií štátu, pretože štát ohrozuje hospodársky blahobyt a pretože hnacou silou štátu je v podstate sebecký záujem byrokracie.
Socializmus si osvojil dvojaký pohľad na štát. Marxizmus zdôrazňoval, že štát je spojený so systémom tried a v štáte videl buď nástroj triedneho panstva alebo nástroj, pomocou ktorého možno zmierňovať napätie medzi triedami. Iný smer v socializme však pokladá štát za stelesnenie spoločného dobra a schvaľuje teda štátne intervencie v ich sociálnodemokratickej alebo štátnokolektivistickej podobe.
Anarchizmus štát jednoznačne odmieta, pretože je presvedčený, že štát je zlo, ktoré navyše

²⁰ HEYWOOD 2008/93

ani nie je nutné. v zvrchovanej, obligatórnej a donucujúcej moci štátu vidí číro číry legalizovaný útlak v záujme mocných, bohatých a privilegovaných. Keďže je štát zo svojej vlastnej podstaty zlý a utláčateľský, všetky štáty sú v zásade rovnaké.

Fašizmus, najmä talianskeho razenia, vidí v štáte vrcholný etický ideál, v ktorom sa odrážajú nediferencované záujmy národnej pospolitosti; verí preto v totalitarizmus. Nacizmus však skôr nazeral na štát ako na loď, posádku ktorej tvorí rasa alebo národ, prípadne ako na nástroj, ktorý rase či národu slúži.

Feminizmus chápe štát ako nástroj moci mužov, ako patriarchálny štát, účelom ktorého je vylučovať ženy z verejnej, čiže „politckej“ sféry, prípadne ženám v tejto sfére vymedzovať podriadené postavenie. Liberálny feminizmus napriek tomu pokladá štát za nástroj reforiem, ktorý je ovplyvniteľný voličskými a inými tlakmi.

Fundamentalizmus má k štátu všeobecne pozitívny vzťah. Nazerá naň ako na nástroj, pomocou ktorého je možné privodiť spoločenskú, morálnu a kultúrnu obrodu. Fundamentalistický štát sa teda považuje za politický prejav náboženskej autority a múdrosti.²¹

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Uvažovali ste, kde sa vlastne vzali štáty a či nie je možné „neštátie“?
- Stáli pri zrode štátov idey/ideológie? Udržiavajú dnes štáty idey?
- Nachádza sa pojem štát/štátny v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Uveďte konkrétne.
- Aké druhy štátov sa vyskytovali v histórii?
- Aké typy štátov existujú v Európskej únii? Existuje mimo nej nejaký typ štátu, ktorý sa v EÚ nevyskytuje?
- Môžu štáty vplyvom nejakých faktorov zaniknúť?

Rôzne názory na SLOBODU

Liberalizmus uprednostňuje slobodu ako najvyššiu individualistickú hodnotu. Pokiaľ klasický liberalizmus sa stavia na stranu negatívnej slobody, ktorú chápe ako neprítomnosť obmedzení alebo slobodu voľby, moderný liberalizmus hlása pozitívnu slobodu v zmysle osobného rozvoja a zdokonaľovania človeka.

Konzervativizmus tradične presadzoval umiernené poňatie slobody ako dobrovoľného uznania povinností a zodpovednosti; negatívna sloboda ohrozuje pradživo spoločnosti. Nová pravica však presadzuje negatívnu slobodu v ekonomických veciach, slobodnú voľbu na trhu.

Socializmus chápal slobodu napospol pozitívne ako osobné naplnenie, ktoré jednotlivý človek dosahuje slobodnou tvorivou prácou alebo kooperatívnou sociálnou interakciou. Sociálna demokracia sa približuje k modernému liberalizmu, keďže chápe slobodu ako realizáciu potenciálu jednotlivého človeka.

Anarchizmus považuje slobodu za absolútnu hodnotu a zastáva názor, že ju nemožno zladit' so žiadnou politickou autoritou. Pod slobodou chápe osobnú autonómiu a nie stav, kedy je človek „ponechaný na pokoji“: slobodný človek sa racionálne rozhoduje a racionálne podľa svojej vôle koná.

Fašizmus akúkoľvek formu individuálnej slobody odmieta ako nezmysel. „Skutočná“

²¹ HEYWOOD 2008/195

sloboda znamená bezpodmienečné podrobenie sa vodcovej vôli a pohltenie jednotlivého človeka národným spoločenstvom.

Ekologizmus, najmä hlbinný, chápe slobodu ako dosahovanie individuality, seberealizácie cestou vtiahnutia osobného ega do ekosféry, čiže vesmíru. V tom niekedy vidí – na rozdiel od politickej slobody – „vnútornú“ slobodu, slobodu ako naplnenie ľudského údely.

Náboženský fundamentalizmus poníma slobodu ako kvalitu v podstate vnútornú, čiže duchovnú. Sloboda znamená podrobenie sa zjavenej vôli božej; duchovné naplnenie sa tak spája s podriadením sa náboženskej, resp. cirkevnej autorite.²²

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Rozmýšľajte nad tzv. pozitívnu a tzv. negatívnu slobodu. Uveďte príklady.
- Prejavy neslobody v dejinách a v súčasnosti. Konkretizujte.
- Kto je slobodný a kto otročí? Filozofujte.
- Je sloboda poznaná nevyhnutnosť?
- Miesto slobody v demokracii.
- Nachádza sa pojem sloboda v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Dagmar Horná, Bratislava, 11.02.2019

²² HEYWOOD 2008/50